

SYSTEM ŹRÓDEŁ PRAWA WYZNANIOWEGO W RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ. WYBRANE ZAGADNIENIA

Mirośław Borkowski

GDAŃSKA SZKOŁA WYŻSZA

Streszczenie: Artykuł dotyczy systemu źródeł prawa wyznaniowego w Rzeczypospolitej Polskiej. Podstawowy wywód został poprzedzony krótkim opisem systemu źródeł prawa, w którym przedstawiono najważniejsze jego elementy. Analiza krajowego systemu źródeł prawa wyznaniowego została poprzedzona opisem prawa unijnego i międzynarodowego mającego wpływ na omawianą problematykę.

1. Prawo wyznaniowe – zakres pojęcia

Analiza „prawa wyznaniowego” powinna zacząć się od dokładnego określenia, czy wręcz zdefiniowania pojęcia „religii”. Trzeba jednak zgodzić się z tezą, zgodnie z którą nie ma jednej, wyczerpującej i zadowalającej pod względem naukowym jej definicji¹. Religia jest „formą świadomości społecznej”, na którą składa się „całokształt wierzeń, wyobrażeń i poglądów”² oraz praktyk związanych z przeświadczeniem o istnieniu świata duchowego, nadprzyrodzonego towarzyszy człowiekowi od „zarania dziejów”. Niewątpliwie do cech charakterystycznych (każdej) religii należy jej doktryna, a więc zespół poglądów (dogmatów) tłumaczących i wyjaśniających

¹ M. Pietrzak, *Prawo wyznaniowe*, Warszawa 2010, s. 11.

² *Ibidem*, s. 11.

kwestie istnienia świata, życia ludzkiego i relacji jednostki do *sacrum*.

Badaniem religii zajmują się przedstawiciele różnych nauk; przede wszystkim jest to obszar zainteresowania religioznawstwa, ale problematyka ta nie jest obca również filozofom, socjologom, etnologom. W literaturze przedmiotu można znaleźć wiele przykładów prób zdefiniowania „religii”, w tym prób podejmowanych przez filozofów³. I tak Ciceron twierdził, że pierwowzorem językowym „religii” jest słowo *relegere*, oznaczające zdolność odczytywania tego co jest związane z bogami. Według Lantacjusza *religare* to wiązanie czegoś z bogami, siłami nadprzyrodzonymi.

Niezwykle istotnym elementem religii są również stosunki społeczno-instytucjonalne tworzące swoistą strukturę organów wewnętrznych przybierających różnorodne charakter. Związki wyznaniowe, kościoły czy stowarzyszenia religijne to tylko niektóre z form organizacyjnych zrzeszających wyznawców religii, członków wspólnoty.

Przemiany społeczno-polityczne i kulturowe, jakie mają miejsce w ostatnich dziesięcioleciach sprawiają, że religia coraz mocniej stara się wpływać (i w wielu wypadkach wpływa) na działalność człowieka. Kościoły, związki wyznaniowe i inne organizacje uczestniczą w życiu społecznym, kulturowym, politycznym a nawet gospodarczym państwa. Na takie zachowanie instytucji religijnych państwo nie mogło pozostać obojętne.

Państwo wypełniając jedną ze swoich funkcji, w celu zagwarantowania równowagi społecznej, musiało posłużyć się systemem prawnym.

Pojęcie „prawo wyznaniowe” etymologicznie wywodzone jest od łacińskiego słowa *ecclesia*, które dosłownie oznacza społeczność chrześcijańską, kościół, gminę chrześci-

³ J. Keller (przew.), W. Kotański, W. Tyloch, B. Kupis, *Zarys dziejów religii*, s. 5 i nast.

jańską, świątynię⁴. Dlatego też zwrot *ius ecclesiasticum* w przeszłości oraz współcześnie w niektórych państwach odczytywany jest jako „prawo kościelne”. W Rzeczypospolitej Polskiej zakres „prawa kościelnego” obejmuje co do zasady prawo wewnętrzne konkretnego kościoła i określane jest jako prawo kanoniczne.

Zgodnie z przyjętą w nauce polskiej definicją „prawa wyznaniowego” obejmuje ono „kompleks norm wydawanych lub uznawanych przez państwo, określających stosunek państwa do związków wyznaniowych oraz reglamentujących różnorodne przejawy ich działalności”⁵. Zakres przedmiotowy prawa wyznaniowego tworzą więc przepisy dotyczące przede wszystkim relacji państwo – związki wyznaniowe, kościoły oraz związane z tym zagadnienia przyznawania osobowości prawnej oraz finansowania i opodatkowania działalności tych organizacji. Nie mniej ważnym obszarem prawa wyznaniowego jest problematyka szeroko rozumianej wolności słowa, wolności religijnej i ochrony uczuć religijnych. Prawo wyznaniowe to również materia związana z duszpasterstwem (m.in. więźniów, chorych, wojskowych) nauczaniem religii w szkołach i na uczelniach wyższych. Nie jest to zamknięty katalog przedmiotowy bowiem przepisy tworzące zakres przedmiotowy prawa wyznaniowego znajdują się w wielu innych aktach prawnych dotyczących m.in. prawa rodzinnego, rejestracji związków małżeńskich, pomocy społecznej, przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie czy w prawie humanitarnym.

W literaturze innych państw prawo wyznaniowe jest definiowane jako *przepisy z zakresu administracji państwowej odnoszące się bezpośrednio lub pośrednio do wyznań religijnych* lub jako *gałąź prawa wewnętrznego danego państwa, w której są zebrane w jeden system normy odnoszące się do uregulowania fenomenu społecznego religii*⁶.

⁴ J. Korpanty, *Słownik łacińsko-polski, tom 1*, Warszawa 2001, s. 617.

⁵ M. Pietrzak, *Prawo...*, s. 15.

⁶ H. Misztal, *Polskie prawo wyznaniowe*, Lublin 1996, s. 32–33.

Z podanych wyżej definicji wynika, że prawo wyznaniowe może być pojmowane w dwojakim znaczeniu:

- a) jako zespół norm prawnych,
- b) jako dyscyplina prawnicza⁷.

Prawo wyznaniowe jako zespół norm prawnych będzie poddany charakterystyce w dalszej części artykułu.

Prawo wyznaniowe jako dyscyplina prawnicza stanowi część krajowego systemu prawnego. Stanowi również odrębną dyscyplinę naukową i dydaktyczną. Przedmiotem jej zainteresowania jest stosunek państwa do szeroko rozumianych zjawisk religijnych wchodzących w zakres różnych gałęzi prawa (prawo cywilne, administracyjne, karne czy podatkowe). Swymi badaniami dyscyplina ta obejmuje także relacje państwa do związków i instytucji kościelnych i wyznaniowych.

Jest też odrębną dyscypliną prawniczą wykładaną w coraz większej liczbie szkół wyższych, także uczelni świeckich.

2. System źródeł prawa – informacje podstawowe

Problematyka „źródeł prawa”, z uwagi na wieloznaczność tego terminu i „obrazowość”⁸ wciąż jest przedmiotem dyskusji. W podstawowym znaczeniu oznacza on „fakt uznawany za prawotwórczy (*fons iuris oriundi*)”⁹. Jednak bardzo często używa się tego terminu do określania:

- a) ogółu warunków i okoliczności społeczno-ekonomicznych, politycznych i innych wpływających na treść i formę prawa obowiązującego w danym państwie (tzw. materialne źródła prawa),
- b) woli klasy panującej w danym społeczeństwie, woli suwerena,

⁷ Podobnie zob. w: J. Krukowski, *Polskie prawo wyznaniowe*, Warszawa 2008, s. 18.

⁸ Określenia takiego używa Z. Ziemiński, *Teoria prawa*, Warszawa-Poznań 1978, s. 78.

⁹ *Ibidem*, s. 79.

- c) sformalizowanego aktu władzy państwowej zawierającego w swej treści materiał do konstrukcji norm prawnych,
- d) normy kompetencyjnej (N_1), na podstawie której organ państwa stanowi inną normę prawa (N_2). Norma (N_1) uznawana jest zarazem za podstawę obowiązywania normy (N_2),
- e) okoliczności, które uznawane są za uzasadnienie decyzji prawotwórczej,
- f) organ państwowy ustanawiający daną normę lub uznający ją za podstawę do podejmowania decyzji przez państwo,
- g) urządzenie (np. dziennik publikacyjny), za którego pośrednictwem dowiadujemy się o treści prawa (tzw. źródła poznania prawa – *fontes iuris cognoscendi*)¹⁰.

Jak podaje przywoływany już uprzednio Z. Ziemiński, źródła prawa w znaczeniu podstawowym, o których można mówić w znaczeniu normatywnym, dogmatycznym to ustanowione normy, których należy przestrzegać jako obowiązujących norm prawnych danego systemu¹¹. Dalej ten sam Autor stwierdza, że źródła prawa w znaczeniu opisowym, teoretycznym – to uznanie w danym systemie prawnym, faktów określonego typu za fakty prawotwórcze. Uznanie to musi mieć swoje uzasadnienie zarówno w regułach walidacyjnych, jak i w regułach egzekucyjnych. W ujęciu kompleksowym, normatywna koncepcja źródeł prawa „pozwala na rozstrzygnięcie, jakie normy są normami obowiązującymi, a jakie nie obowiązują w danym systemie prawnym”¹².

W zależności od uznania rodzaju faktów prawotwórczych tworzone są systemy prawa. W nauce¹³ rozróżnia się dwa systemy prawa:

¹⁰ J. Kowalski, W. Lamentowicz, P. Winczorek, *Teoria państwa i prawa*, Warszawa 1981, s. 102–103.

¹¹ Z. Ziemiński, *Teoria...*, s. 79.

¹² S. Wronkowska, Z. Ziemiński, *Zarys teorii prawa*, Poznań 2001, s. 141–142.

¹³ Zob. m.in. w: *ibidem*, s. 130.

- a) system prawa stanowionego (prawa ustawowego) – powstaje poprzez stanowienie norm,
- b) system prawa *common law* – powstający przede wszystkim w drodze precedensów prawotwórczych.

System prawa stanowionego kształtowany jest poprzez tworzenie i zmianę aktów prawnych już ustanowionych, przez eliminację z niego norm tracących status „normy obowiązującej”. System prawa powinien charakteryzować się wewnętrzną spójnością, racjonalnością i funkcjonalnością.

W Rzeczypospolitej Polskiej obowiązuje system prawa stanowionego, w który do niedawna najważniejszym źródłem prawa była ustawa. Od czasu przystąpienia Polski do struktur Unii Europejskiej, system źródeł prawa uległ dość istotnym zmianom.

3. System źródeł prawa w Rzeczypospolitej Polskiej

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.) jest pierwszą w historii naszego konstytucjonalizmu zawierającą wyraźne wyodrębnienie problematyki źródeł prawa w osobny rozdział. Rozdział III Konstytucji RP, zatytułowany „Źródła prawa”, składający się z artykułów od 87 do 94, nie zawiera jednak wyczerpującego uregulowania problematyki. Regulacje dotyczące różnych aspektów związanych ze źródłami prawa znajdują się również w innych rozdziałach konstytucji, w tym między innymi w: rozdziałach: IV – „Sejm i Senat” – gdzie w art. 118–123 uregulowano proces ustawodawczy; XI – „Stany nadzwyczajne” – w którym to w art. 234 zawarto unormowanie dotyczące wydawania rozporządzeń z mocą ustawy.

W doktrynie¹⁴ przyjmuje się, że jednym z istotniejszych dokonań Konstytucji z 1997 r. jest wprowadzenie podziału na źródła:

- a) powszechnie obowiązującego prawa,
- b) wewnątrznie obowiązującego prawa.

Artykuł 87 ust. 1 Konstytucji RP zawierający pozytywną koncepcję źródeł prawa, do źródeł „powszechnie obowiązującego prawa Rzeczypospolitej Polskiej” zalicza: ustawy, ratyfikowane umowy międzynarodowe oraz rozporządzenia. Zgodnie z brzmieniem ust. 2 tego artykułu, do powszechnie obowiązujących źródeł prawa „na obszarze działania organów, które je ustanowiły” należą jeszcze akty prawa miejscowego.

Tak skonstruowany przepis art. 87 powszechnie¹⁵ jest odbierany jako zamknięty katalog systemu źródeł prawa. Warto wskazać, że koncepcja „zamkniętego katalogu źródeł prawa” nie jest koncepcją niekwestionowaną. W uzasadnieniu do wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 1 grudnia 1998 r. K 21/98, wydanym w dwunastoosobowym składzie stwierdzono m.in.: *art. 87 Konstytucji wymienia następujące źródła powszechnie obowiązującego prawa (...) powyższe wyliczenie nie ma jednak charakteru wyczerpującego. Wśród wymienionych źródeł prawa powszechnie obowiązującego nie znalazło się bowiem rozporządzenie z mocą ustawy (...) nie ma również aktów normatywnych stanowionych przez organizację międzynarodową (...).* I dalej w tym samym wyroku stwierdzono, że chociaż *art. 87 nie ustanowił zamkniętego katalogu aktów*

¹⁴ Zobacz m.in. w: L. Garlicki, *Polskie prawo konstytucyjne*, Warszawa 2010, s. 124; K. Działocha, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2003, tom III, komentarz do art. 87, s. 1.

¹⁵ O „zamkniętym systemie źródeł prawa” więcej m.in. w: L. Garlicki, *Polskie...*, s. 124; K. Działocha, *Konstytucja...*, tom III, s. 2. Na ten temat wielokrotnie wypowiadał się również Trybunał Konstytucyjny m.in. w wyrokach: K 21/98 z dnia 1 grudnia 1998 r.; K 28/98 z dnia 9 listopada 1999 r.; SK 1/01 z dnia 12 lipca 2001 r.

*będących źródłami prawa powszechnie obowiązującego, to uzupełnienie tego katalogu możliwe jest tylko na podstawie szczególnych przepisów konstytucyjnych.*¹⁶

W zakresie dotyczącym przepisów o charakterze wewnętrznym, w tym samym wyroku stwierdzono, że *można (...) uznać, że art. 93 nie dokonał wyczerpującego wyliczenia wszystkich aktów wewnętrznych, jakie mogą być wydawane (...), a więc że co do formy i uprawnionych podmiotów nie zamknął katalogu aktów prawa wewnętrznego.*

Z przytoczonych fragmentów wyroku wynika, że zamknięcie systemu źródeł prawa nie jest instytucją jednorodną. Obecnie stwierdza się, że zamknięcie systemu źródeł prawa ma dwojaki aspekt. Z jednej strony oznacza to enumeratywnie wyliczoną możliwość zawierania powszechnie obowiązujących norm prawnych, tylko w ściśle określonych formach wymienionych w konstytucji – zamknięcie przedmiotowe.

Z drugiej zaś strony mowa jest o zamknięciu podmiotowym, tzn. o wymienieniu w konstytucji (w sposób wyczerpujący) katalogu organów upoważnionych do stanowienia prawa powszechnie obowiązującego.

Inną charakterystyczną cechą (z zakresu źródeł prawa) Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 r. jest uwzględnianie w krajowym porządku prawnym źródeł prawa międzynarodowego. Dokonując analizy tego problemu należy pamiętać, że oprócz art. 87, regulacje prawne dotyczące tego zagadnienia znajdują się dodatkowo m.in. w artykułach 89 i 90 zawartych w rozdziale III Konstytucji, ale również w art. 9. Normy zawarte w tych przepisach muszą być odczytywane łącznie.

Problematyka uwzględniania prawa międzynarodowego w krajowym systemie źródeł prawa uległa dalszym perturbacjom wraz z przystąpieniem RP do struktur Unii Europejskiej.

¹⁶ Wyrok TK z dnia 1 grudnia 1998 r. K 21/98 (w: LexPolonica nr 348067; OTK ZU 1998/7 poz. 116. Zdanie odrębne do niektórych tez złożył prof. Lech Garlicki.

W Polsce, tradycyjnie uznającej dualistyczną koncepcję określenia stosunku prawa krajowego do prawa międzynarodowego, zgodnie z którą przyjmuje się równoległe istnienie dwóch odrębnych porządków prawnych, istnienie aktów prawa międzynarodowego mających „zasięg ogólny” i „wiążących w całości i bezpośrednio stosowanych” wciąż rodzi wiele komplikacji. Istniejący spór pomiędzy zwolennikami uznania prawa unijnego za samodzielny porządek prawny (tzw. autonomistami) a zwolennikami traktowania prawa unijnego jako subsystemu prawa międzynarodowego (tzw. internacjonalistami) nie ułatwia zrozumienia skomplikowanej kwestii współistnienia (trzech różnych) systemów prawnych na obszarze jednego państwa.

Upraszczając (i skracając) dalsze wywody dotyczące miejsca prawa unijnego w krajowym systemie prawnym należy stwierdzić, że od 1 maja 2004 r. tradycyjny dualizm prawa wewnętrznego i międzynarodowego uległ zatarciu. Coraz częściej wewnętrzny „porządek prawny” państw członkowskich Unii Europejskiej kształtowany jest przepisami prawa wtórne¹⁷. Warto też podkreślić, że Konstytucja RP „nie przejmuje rozróżnienia na prawo Unii Europejskiej i prawo międzynarodowe; przeciwnie, zakłada istnienie systemu między-

¹⁷ Problematyka prawa unijnego i koegzystencji z prawem wewnętrznym państw członkowskich, systematyka prawa unijnego i jego charakterystyka od kilku lat jest przedmiotem wielu konferencji naukowych, spotkań praktyków, analizowana jest w dużej ilości opracowań monograficznych. Jedynie dla przykładu można wspomnieć o: J. Galster (red.), P. Justyńska, A. Knade-Plaskacz, M.K. Kolasiński, P. Nowicki, K. Witkowska-Chrzczonec, *Podstawy prawa Unii Europejskiej z uwzględnieniem Traktatu z Lizbony*, Toruń 2010; P. Gilowski, E. Krzysztofik, A. Kuś (red.), K. Miaskowska-Daszkiewicz, T. Sieniow, A. Szachon, P. Wojtasik, *Prawo Unii Europejskiej z uwzględnieniem Traktatu z Lizbony*, Lublin 2010; R. Subisz, E. Skrzydło-Tefelska, *Prawo europejskie. Zarys wykładu*, Lublin 2008; J. Sozański, *Ogólne zasady prawa a wartości Unii Europejskiej (po traktacie z Lizbony) – studium prawnoporównawcze*, Toruń 2012.

narodowego”¹⁸. Analiza prawa unijnego i jego wpływu na krajowy system prawny powinna być dokonywana z uwzględnieniem art. 9 oraz art. 91 ust. 3 Konstytucji dotyczących miejsca umów międzynarodowych w krajowym porządku prawnym. W tym kontekście należy zgodzić się ze stwierdzeniem, że „w myśl przepisów Konstytucji RP prawo pierwotne i pochodne zajmuje w hierarchii źródeł prawa miejsce powyżej ustaw (...) stoi ono również powyżej wszelkich aktów podustawowych, umów międzynarodowych ratyfikowanych bez zgody ustawodawcy oraz umów międzynarodowych zatwierdzonych przez Radę Ministrów”¹⁹. Należy też stwierdzić, że zasada prymatu prawa unijnego dotyczy jedynie ustaw i nie może mieć żadnego wpływu na Konstytucję RP²⁰.

Członkostwo Polski w Unii Europejskiej nakłada na ustawodawcę krajowego obowiązek dostosowania systemu prawa do wymogów i zasad dotyczących prawa unijnego. Dokonując takich przekształceń należy mieć na uwadze przede wszystkim trzy zasady²¹:

1. zasadę bezpośredniej skuteczności prawa unijnego w krajowym porządku prawnym,
2. zasadę pierwszeństwa prawa Unii Europejskiej,
3. zasadę jednolitości prawa unijnego.

¹⁸ M. Masternak-Kubiak, *Prawo Unii Europejskiej w polskim porządku prawnym*, Zeszyty Naukowe Sądownictwa Administracyjnego 2010 5/6, s. 321.

¹⁹ *Ibidem*, s. 324.

²⁰ Jest to założenie czysto teoretyczne, bowiem już w 2005 r. dokonano zmian w Konstytucji RP wynikających z regulacji unijnych kształtujących Europejski Nakaz Aresztowani (ustawa z dnia 8 września 2006 r. o zmianie Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej; Dz.U. z 2006 r. Nr 2000, poz. 1471).

²¹ Więcej – zob. literatura przywołana w: M. Masternak-Kubiak, *op. cit.*

4. System źródeł prawa wyznaniowego w Rzeczypospolitej Polskiej

Unia Europejska nie przyznała sobie kompetencji w zakresie prawa wyznaniowego, dlatego też nie reguluje materii dotyczącej kościołów i związków wyznaniowych.

Niezwykle istotnym dokumentem określającym stosunek Unii do prawa wyznaniowego jest Deklaracja w sprawie statusu kościołów i organizacji niewyznaniowych stanowiąca załącznik do Aktu końcowego Traktatu z Amsterdamu zmieniającego Traktat o Unii Europejskiej, Traktaty ustanawiające Wspólnoty Europejskie i niektóre związane z nimi akty (Dz.U. z 2004 r., Nr 90, poz. 864/31 z późn. zm.). W deklaracji tej (w literaturze określa się ją mianem „klauzuli kościelnej” lub „deklaracji nr 11”) stwierdzono, że „Unia Europejska szanuje i nie narusza statusu, z którego korzystają, na mocy prawa krajowego, kościoły i stowarzyszenia lub wspólnoty religijne w Państwach Członkowskich. Unia Europejska szanuje również status organizacji filozoficznych i niewyznaniowych.”

Unia jako organizacja międzynarodowa swój porządek prawny opiera na poszanowaniu godności ludzkiej, wolności, poszanowaniu praw człowieka, w tym również praw osób należących do mniejszości, niedyskryminacji czy tolerancji (art. 2 Traktatu o Unii Europejskiej; Dz.U. z 2004 r. nr 90, poz. 864 z późn. zm.; dalej zamiennie: ToUE), tym samym akcentuje wartości tradycyjnie zaliczane do tzw. wolności religijnej. Na podstawie art. 6 ust. 1 taką samą moc obowiązującą jaką mają traktaty tworzące Unię Europejską, przyznano Karcie praw podstawowych Unii Europejskiej (Dz.U. UE C 2007.303.1 z późn. zm.; dalej zamiennie: Karta). Artykuł 10 Karty w sposób wyraźny konstytuuje „prawo do wolności myśli, sumienia i religii” jednocześnie podkreślając, że prawo to obejmuje „wolność zmiany religii lub przekonań oraz wolność uzewnętrzniania, indywidualnie lub wspólnie z innymi, publicznie lub prywatnie, swej religii lub przekonań poprzez

uprawianie kultu, nauczanie, praktykowanie i uczestniczenie w obrzędach”.

W Unii Europejskiej dużą wagę przywiązuje się do poszanowania wolności myśli, sumienia i religii. Oprócz wspomnianych już regulacji warto jeszcze wspomnieć o podstawach tego prawa zawartych w Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności sporządzonej w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r. (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 z późn. zm.; dalej zamiennie: Konwencja). Artykuł 9 Konwencji będący niewątpliwie pierwowzorem dla regulacji zawartych w art. 10 Karty, traktuje o „wolności sumienia i wyznania”. Zawiera także obszerniejszy (w porównaniu z Kartą) katalog możliwych derogacji tej wolności.

Należy również wspomnieć o art. 14 Karty, w którym mowa jest o prawie do nauki, w tym prawie rodziców do zapewnienia „wychowania i nauczania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniami religijnymi, filozoficznymi i pedagogicznymi”.

Powyżej wymienione dokumenty nie są jedynymi unijnymi aktami prawnymi zawierającymi odniesienie do prawa wyznaniowego. Zostały wymienione z uwagi na ich doniosłość w oddziaływaniu na prawo wewnętrzne państw członkowskich Unii Europejskiej, w tym, na prawo obowiązujące na terenie RP.

Wolność myśli, sumienia i religii jest regulowana przepisami art. 18 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych (Dz.U. z 1997 r., Nr 38, poz. 167). Inny akt prawny – Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych reguluje prawo rodziców do zapewnienia wychowania religijnego w zgodzie z własnymi przekonaniami – art. 13 ust. 3 (Dz.U. z 1997 r., Nr 28, poz. 169).

To tylko niektóre podstawowe dokumenty z zakresu prawa międzynarodowego mieszczące się w zakresie przedmiotowym prawa wyznaniowego. Katalog tych dokumentów jest znacznie obszerniejszy, jednak wymogi edycyjne artykułu

nie pozwalają na zajęcie się nimi, a nawet na wymienienie ich. Należy pamiętać, że wśród tych pominiętych dokumentów znajdują się m.in. Karta Narodów Zjednoczonych z 1945 r. oraz konwencje innych międzynarodowych organizacji, jak MOP, UNESCO.

Podstawy prawne funkcjonowania systemu prawa wyznaniowego w Rzeczypospolitej Polskiej zostały zawarte w dwóch artykułach Konstytucji z 1997 r. – są to artykuły: 25 i 53.

Artykuł 25 konstytuując zasadę równouprawnienia kościołów i związków wyznaniowych wprowadza również zasadę autonomii oraz wzajemnej niezależności. Z kolei artykuł 53 (umieszczony w II Rozdziale Konstytucji – „Wolności i prawa osobiste”) jest poświęcony wolności sumienia i wyznania.

W Konstytucji RP z 1997 r. regulacje powiązane (pośrednio lub bezpośrednio) z prawem wyznaniowym znalazły się jeszcze w: preambule – np. odwołanie do Boga i chrześcijańskiego dziedzictwa Narodu; artykułach: 30 – zasada przyrodzonej godności; 32 – zakaz dyskryminacji; 48 – prawo rodziców do wychowania dziecka zgodnie z własnymi przekonaniem uwzględniającymi dojrzałość dziecka jego wolność sumienia i wyznania oraz przekonania; 85 ust. 3 – prawo zamiany odbywania służby wojskowej na służbę zastępczą z uwagi na przekonania religijne.

Konstytucja pozwala Prezydentowi Rzeczypospolitej, Prezesowi Rady Ministrów, wiceprezesom Rady Ministrów, ministrom, posłom i senatorom, na dodanie do składanego ślubowania zdania „Tak mi dopomóż Bóg” (odpowiednio: art. 130, 151, 104 i 108).

Można również wspomnieć o przepisach konstytucyjnych związanych z wolnością organizowania zgromadzeń i uczestniczenia w nich – art. 57; wolności zrzeszania się – art. 58 czy o art. 54 dotyczącym wolności słowa.

Wśród źródeł prawa wyznaniowego wielkie znaczenie należy przypisać umowie międzynarodowej, jaką jest Konkor-

dat między Stolicą Apostolską a Rzeczypospolitą Polską podpisany 28 lipca 1993 r. (Dz.U. z 1998 r., Nr 51, poz. 318; została ratyfikowana 23 lutego 1998 r.). Konkordat zakresem swym obejmuje m.in. zagadnienia wolności religijnej i ich realizacji. Wymieniono w nim – i potwierdzono – istnienie ponad dwudziestu indywidualnych i instytucjonalnych gwarancji wychodzących w zakres prawa wyznaniowego.

W zakresie ustawowych źródeł prawa wyznaniowego w nauce²² przyjęto podział na:

- a) ustawy indywidualne, kształtujące sytuację prawną kościołów i związków wyznaniowych i ich relacje z państwem;
- b) ustawy „przedmiotowe” dotyczące konkretnych przejawów działalności kościołów i związków wyznaniowych.

Stosunek państwa do kościołów i związków wyznaniowych (bez uwzględniania Konkordatu) regulują:

1. rozporządzenie Prezydenta RP z 22 marca 1928 r. o stosunku Państwa do Wschodniego Kościoła Staroobrzędowego nieposiadającego hierarchii duchownej (Dz.U. z 1928 r. Nr 38, poz. 363 z późn. zm.),
2. ustawa z 21 kwietnia 1936 r. o stosunku Państwa do Mużułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 1936 r., Nr 30, poz. 240 z późn. zm.),
3. ustawa z 21 kwietnia 1936 r. o stosunku Państwa do Karańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 1936 r., Nr 30, poz. 241 z późn. zm.),
4. ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 1989 r. Nr 29, poz. 154 z późn. zm.),
5. ustawa z 4 lipca 1991 r. o stosunku Państwa do Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego (Dz.U. z 1991 r., Nr 66, poz. 287 z późn. zm.),

²² Zob. M. Pietrzak, *Prawo...*, s. 223 i nast.

6. ustawa z dnia 13 maja 1994 r. o stosunku Państwa do Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 1994 r., Nr 73, poz. 323 z późn. zm.),
7. ustawa z 13 maja 1994 r. o stosunku Państwa do Kościoła Ewangelicko-Reformowanego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 1994 r., Nr 73, poz. 324 z późn. zm.),
8. ustawa z 30 czerwca 1995 r. o stosunku Państwa do Kościoła Ewangelicko-Methodystycznego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 1995 r., Nr 97 poz. 479 z późn. zm.),
9. ustawa z 30 czerwca 1995 r. o stosunku Państwa do Kościoła Polskokatolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 1995 r., Nr 97, poz. 482 z późn. zm.),
10. ustawa z 30 czerwca 1995 r. o stosunku Państwa do Kościoła Chrześcijan Baptystów w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 1995 r., Nr 97, poz. 480 z późn. zm.),
11. ustawa z 30 czerwca 1995 r. o stosunku Państwa do Kościoła Adwentystów Dnia Siódmego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 1995 r., Nr 97, poz. 481 z późn. zm.),
12. ustawa z 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do Kościoła Starokatolickiego Mariawitów w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 1997 r., Nr 41, poz. 253 z późn. zm.),
13. ustawa z 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego Mariawitów w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 1997 r., Nr 41, poz. 252 z późn. zm.),
14. ustawa z 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do Kościoła Zielonoświątkowego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 1997 r., Nr 41, poz. 254 z późn. zm.),
15. ustawa z 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do gmin wyznaniowych żydowskich w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 1997 r., Nr 41, poz. 251 z późn. zm.).

W zakresie ustaw „przedmiotowych”, z uwagi na dużą liczbę aktów prawnych zawierających takie regulacje, oraz w celu wskazania dużej różnorodności przedmiotowej, warto wymienić:

1. ustawę z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania (tekst jednolity: Dz.U. z 2005 r., Nr 231, poz. 1965),
2. ustawę z dnia 27 lipca 2005 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym (tekst jednolity: Dz.U. z 2012 r. poz. 572),
3. ustawę z dnia 31 stycznia 1959 r. o cmentarzach i chowaniu zmarłych (tekst jednolity Dz.U. z 2011 r., Nr 118, poz. 687),
4. ustawę z dnia 20 marca 1950 r. o przejęciu przez Państwo dóbr martwej ręki, poręczeniu proboszczom posiadania gospodarstw rolnych i utworzeniu Funduszu Kościelnego (Dz.U. z 1950 r., Nr 9, poz. 87 z późn. zm.),
5. ustawę z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (tekst jednolity Dz.U. z 2013 r., poz. 135 z późn. zm.),
6. ustawę z dnia 29 września 1986 r. – Prawo o aktach stanu cywilnego (Dz.U. z 2011 r., Nr 212, poz. 1264 z późn. zm.),
7. ustawę z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (tekst jednolity Dz.U. z 2011 r., Nr 123, poz. 698 z późn. zm.),
8. ustawę z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (tekst jednolity Dz.U. z 2010 r., Nr 102, poz. 651 z późn. zm.),
9. ustawę z dnia 21 czerwca 2002 r. o stanie wyjątkowym (tekst jednolity Dz.U. z 2002 r., Nr 113, poz. 985 z późn. zm.),
10. ustawę z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (tekst jednolity Dz.U. z 2010 r., Nr 33, poz. 178 z późn. zm.).

System źródeł prawa wyznaniowego uzupełniają dodatkowo akty niższego rzędu – rozporządzenia, a nawet akty prawa miejscowego.

THE SYSTEM OF SOURCES OF RELIGIOUS LAW IN THE REPUBLIC OF POLAND. SELECTED ISSUES

Abstract: The article refers to a system of sources of religious law in the Republic of Poland. The basic argument was preceded by a brief description sources of law, which presents the most important of its elements. Analysis of the national system of sources of religious law was preceded by a description of EU law and international law affecting this issue.